

Lodovico Guicciardini, *Beschrijvingen van de hele Nederlanden, ook genoemd Nederduitsland, Nederlandstalige uitgave uit 1612*

P 10 – 16

De voornaamste waterlopen van het land

P 10

Door het land stromen zeer mooie en grote waterlopen of rivieren. In het bijzonder zijn er vijf belangrijke waterlopen die hun monding hebben in de zee, nl. de Rijn, de Maas, de Schelde, de Aa en de Eems. Er zijn nog veel meer andere kleine, waarvan wij de voornaamste verder zullen beschrijven, beginnend bij de belangrijkste.

De Rijn is na de Donau de voornaamste en de bekendste waterloop, niet alleen van Duitsland maar van bijna heel Europa. Hij ontspringt uit twee bronnen uit een hoge berg, Adula genoemd door Ptolemaeus en de Oude schrijvers, Voghel door de recente schrijvers. Eigenlijk wordt de berg de Sint-Gotthard genoemd omwille van een kerkje op de berg, gewijd aan deze heilige. Op deze berg met veel uitlopers hebben ook de Rhône, de Tessin en de Reuss hun bron, zodat men met verwondering ziet dat op een afstand van minder dan tien Italiaanse mijl vier bekende waterlopen ontspringen, die kruisgewijs naar de vier windstreken stromen.

De Rijn

De Rijn loopt vanuit deze twee bronnen eerst naar het oosten. De twee armen vloeien samen tot één rivier met één naam, ongeveer vier mijl boven de bisschoppelijke stad Chur, en is vanaf daar bevaarbaar. Verder loopt hij geheel en krachtig naar links in een boog in de vorm van een halve maan en daalt zo tussen hoge bergen in een zeer wijd dal in noordelijke richting naar het meer van Konstanz en het meer van Zelle. Vandaar buigt hij naar het westen tot Rheinfelden en loopt hij in dezelfde richting verder tot Bazel. Daar neemt hij een bocht naar het noorden, bezoekt hij Breisach en vervolgt hij zijn loop op ongeveer een boogscheut van Straatsburg. Wanneer hij dan vele streken, steden en plaatsen heeft doorstroomd, terwijl hij veel grote en kleine bijrivieren uit Frankrijk en Duitsland heeft ontvangen, komt hij krachtig en geweldig te Spier, Worms en Mainz. Vandaar wendt hij zich weer naar het westen voorbij Bingen.

Trekkend naar het noordwesten laat hij Koblenz, Bonn en Keulen achter zich en richt hij zich geheel en onverdeeld naar Lobith in Gelderland.

Te Lobith splitst hij in twee armen of hoorns, waarom Vergilius (*Virgil. Lib. 8.*) en andere schrijvers hem 'bicornem'¹ hebben genoemd. Het grootste deel, nl. de linkerarm, loopt westwaarts en wordt vanaf daar Waal genoemd, of zoals Tacitus schrijft 'Vahal' (*Tacit. Lib. 2. Annal.*). Deze loopt verder langs Nijmegen en Tiel. Vóór Bommel vloeien Waal en Maas samen nabij een kleine plaats Heerewaarden. Zonder van naam te veranderen, verdeelt hij zich in ver uiteenliggende armen die elk apart toekomen in Loevestein, waar de Waal zijn naam verliest, zoals we hierna in de beschrijving van de Maas duidelijk zullen aantonen.

De kleine arm aan de rechterkant loopt noordnoordwest tot bij Arnhem. Toen Drusus Nero, in de tijd van keizer Augustus, zag dat de afstand van hier tot aan de rivier de IJssel slechts twee Duitse mijl (ongeveer tien Italiaanse mijl) bedroeg, heeft hij een prachtig en wonderlijk werk doen uitvoeren: een breed, groot en zeer diep kanaal tot aan de IJssel. Hij noemde het de Fossa Drusiana, of Drusiaanse gracht. Zo kon het Romeinse leger gemakkelijker en zonder problemen, dankzij het kanaal en de IJssel, van de Rijn naar de Zuiderzee en verder naar de Noordzee optrekken tegen de Friezen, de Saksen, de Durlingers en andere noordelijke volkeren van Duitsland. Daarom zegt Suetonius dat Drusus de eerste Romeinse kapitein was die de wilde Noordzee heeft bevaren.

De rechterarm van de Rijn loopt dan voorbij Arnhem westwaarts, met veel minder water omwille van het kanaal, en stroomt voorbij Wageningen en Rheden.

Aangekomen aan Wijk mondt hij uit in de grote wilde Zee². Dat was zo tot het jaar 860 toen hevige stormen de monding hebben verstopt met grote zandbergen. Men zegt dat de oude loop naar zee ging langs Utrecht, Woerden en Leiden. Door het verlaten van zijn oude loop is deze arm van de Rijn veranderd in een kleine rivier: het verloor zijn naam en werd de Lek genoemd. Met deze naam loopt hij van Culemborg over Vianen, Nieuwpoort en Schoonhoven om tenslotte bij het dorp Krimpen uit te monden in de Merwede.

Sommigen worden boos en woedend als men zegt dat de Rijn zijn naam verliest aan de Maas. Anderen hebben de moed om Plinius en andere eerbiedwaardige schrijvers te beschimpen en laten de Rijn uitmonden in de zee. Men vindt dat wanneer Caesar,

¹ tweehoornig

² Noordzee

Plinius en Tacitus in het algemeen over de Rijn spreken, ze deze laten uitmonden in de grote wilde Zee. Maar wanneer zij meer in detail treden, ziet men heel duidelijk dat zij openlijk bewijzen dat de Rijn uitmondt in de Maas. Zo zegt Caesar in het vierde boek (*Caesar lib. 4. De bello Gallico*):

“Mosa profluit ex monte Vogeso, qui est in finibus Lingoriturum; & parte quadam Rheni recepta, quae appellatur Vualis, insulam efficit Batavorum, neq; longius ab eo millibus passuum lxxx in Oceanum influit.”

Dat wil zeggen: “De Maas heeft zijn bron in de Vogezen aan de grenzen van Langres, en ontvangt een deel van de Rijn genaamd de Waal, vormt het Eiland van de Bataven, en stroomt in zee niet verder dan tachtig mijl van de Rijn”. Plinius schrijft in zijn vierde boek (*Plin. Nat. Histo. Lib. 4. Cap. 15.*) in hoofdstuk 15:

“Ita appellantur ostia, in quae effuses Rhenus, ab Septemtrione in Lacus, ab Occidente in amnem Mosam se spargit.”

Dit is: “Zo worden de mondingen genoemd, waardoor de Rijn zich stort, noordwaarts in de Laken en westwaarts in de Maas.”

En Tacitus (*Tacit. Lib. 2. Annal.*) zegt:

“Nam Rhenus uno alveo contetus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi, velut in duos amnes dividitur, servatq; vim & violentiam cursus, qua Germaniam praetervehitur, donec Oceano misceatur ad Gallicam ripam latior, & placidior affluens, verso cognomento (Wahalim accolade dicunt) mox id quoque vocabulum Mosa flumine mutat; ejusque immense ore eundem in Oceanum effunditur.”

Dat is: “Want de Rijn is tevreden met één bedding en stroomt rond enkele eilanden. Hij wordt bij het binnenstromen van het land van de Bataven verdeeld in twee armen en behoudt de kracht en onstuimigheid waarmee hij door Duitsland stroomt, tot hij zich vermengt met de grote wilde Zee. Maar hij wordt breder en stroomt trager aan de oever van Gallia, verliest daar zijn naam en wordt door de bewoners de Waal genoemd. Hij verliest ook snel deze naam en heet dan de Maas, door wiens wijde monding hij zich in zee stort.”

Uit deze redenen blijkt dat de Ouden en diegenen die ten onrechte berispt zijn, het allen eens zijn dat de Maas, die het grootste deel van de Rijn overneemt, met zijn naam overheerst en in de zee uitmondt. Bijna alle geleerden van deze tijd zijn deze mening, goed en oprecht, onverbrekkelijk toegedaan, zoals men in hun boeken en op

de landkaarten ziet. Althans, dit is het idee van de bewoners van de streek waarover dit geschil gaat. En zo wordt de streek gelegen naast Holland gewoonlijk Maasland genoemd, dit is het land aan de Maas.

Bruggen van de Rijn

De Rijn heeft momenteel twaalf bruggen om van de ene oever naar de andere te passeren. De eerste brug is te Reynneck en de laatste nabij Straatsburg. Verder zijn er geen meer door de grote breedte. Maar laat ons kort wat zeggen over de vervaarlijk grote bruggen die Julius Cesar tweemaal heeft doen bouwen over deze zo brede, diepe en snelle waterloop. Het was naar mensenheugenis de eerste maal dat ooit geprobeerd is daarover te geraken of een brug te maken. Wel heb ik opgemerkt dat Caesar in zijn vierde boek *Commentaren* zegt dat de eerste brug gemaakt werd in de Heerlijkheid van Trier, op de plaats waar Rijn en Moezel (maar niet de Maas) samenvloeien (waarover verder nog sprake). De veldslag van de Romeinen, tegen een overgrote menigte van meer dan 400.000 Duitsers uit het gebied van over de Rijn en uit Kleef, waarbij in de vlucht ontelbare mensen zijn verdronken in deze rivier, is echter wel degelijk in dit gewest geschied en niet op de samenvloeiing van Rijn en Maas. Die ligt veel lager in Gelderland, zoals in de tekst van Caesar door een drukfout wordt gezegd. Want men weet en ziet duidelijk bij de auteur en op de landkaarten dat de Duitsers veel maanden tevoren over de Rijn getrokken waren, niet ver van de zee, en grote stukken land hadden ingenomen terwijl ze stroomopwaarts trokken. Tenslotte werden ze overvallen en bestormd door Caesar in de streek van Trier op de oevers van de Rijn tegenover de Voij³ die (zoals geweten is) rond Keulen woonden, in een gebied dat aan beide zijden van de Rijn ligt en ver van de samenvloeiing van de Rijn en de Maas. De Rijn is bij de samenvloeiing met de Maas al verdeeld in vele takken en heeft er zijn naam reeds verloren. Indien iemand nog twijfelt, lees dan het zesde boek van vermelde *Commentaren*. Caesar heeft deze brug een tweede maal doen bouwen, een weinig verder stroomopwaarts (zo zegt hij) dan de eerste. Dan zal heel duidelijk blijken dat de bruggen gebouwd werden bij de plaats waar de Moezel in de Rijn loopt en waar nu de stad Koblenz (in het Latijn Confluentia) ligt. Het is aannemelijker, en men ziet inderdaad, dat een fout van één lettergreep werd gedrukt bij de namen Mosa en Mosella, dan dat Caesar zich zou vergist hebben in dit verhaal dat hij tweemaal zo voortreffelijk vertelt.

³ Ubiërs

L. Guicciardini, *Beschrijving van de Nederlanden*, Nederlandstalige uitgave, 1612
De voornaamste waterlopen p. 10-16

Maar wat is er meer? Strabo (*Strabo lib. 4.*) sust dit geschil met deze woorden:

“Post Mediomatrices & Tribocchos, Treviri juxta Rhenum habitant, apud quos Romani nunc pontem aedificant contra Germanos belligerantes.”

Dat betekent: “Naast de Westereykers of Metseners⁴ en de Tribochlanders⁵ wonen de Treveri aan de Rijn, in wiens gebied de Romeinen nu een brug bouwen, terwijl ze oorlog voeren tegen de Duitsers.”

Ik ben niet van zin om hier over de bouw en de eigenschappen van deze bruggen te praten, daar er zoveel schrijvers en interpreten zijn die de eigen vormgeving kunnen beschrijven, en tot wie ik mij richt. Het is voor mij genoeg dat ik naar waarheid heb verklaard waar Caesar deze bruggen van nieuwe en wonderlijke makelij heeft gebouwd. Nu is genoeg gesproken over de Rijn.

P 11

BIJVOEGSEL

[Bij verscheidene Ouden, zowel dichters als geschiedschrijvers, wordt alleen gesproken over twee mondingen van de Rijn in de zee. Maar Plinius en Ptolemaeus zijn van een andere mening. De laatste, de jongste, vermeldt drie mondingen, nl. in het westen, in het midden en in het oosten. Ook Caesar zegt dat de Rijn met veel vertakkingen in zee uitmondt. Ook wijst Caesar erop dat wanneer de Rijn de zee nadert, hij met vele armen in zee uitmondt. Ik zal hier een beetje meer over vertellen, omdat onze auteur hier weinig over vermeldt.

Wanneer de Rijn voorbij Emmerich bij het Tolhuis zijn loop opsplitst, stroomt een arm met de naam ‘Rijn’ recht naar Arnhem. Vandaar loopt hij verder naar Wageningen, vandaar naar Rheden en zo naar Wijk bij Duurstede. Daar verandert de naam van de Rijn, en wordt verder de Lek genoemd, omdat deze als een kleine ader lekte uit de rivier. De Lek is echter naderhand zelf een flinke rivier geworden. Hij heeft zijn vaderrivier zo goed als opgezogen door de grote en geweldige vloed van de zee in het jaar 1360, en zocht toen een uitweg voorbij Culemborg, Vianen en Schoonhoven door de Merwede tot in de Maas. Zo werd de koers van de Rijn gewijzigd: in de tijd van Hunger, de elfde bisschop van Utrecht na Willibrordus, liep deze nog door Utrecht. De

⁴ Mediomatrici

⁵ Triboci of Triboken

bewoners van Utrecht moesten zelf een kanaal aanleggen naar de Lek om een gemakkelijke aanvoer vanaf de Rijn mogelijk te maken. Dit is het begin van de Hollandse IJssel, waarvan IJsselstein de naam draagt. Een deel van de Rijn stroomt vanuit de Lek in de Hollandse IJssel, voorbij Montfoort, Oudewater, Gouda, en komt dan ook in de Maas terecht.

Alhoewel de Rijn niet meer naar Utrecht stroomt, is zijn oude bedding bewaard gebleven en heeft hij de oude naam behouden van de rivier. Die kon niet meer door Utrecht stromen door de zeevloed, waardoor de monding met zand werd verstopt. Er was geen hulp om de verstopping open te werken om naar zee te kunnen stromen. Zich opsplitsend nabij Utrecht heeft hij verbinding gemaakt met de Vecht, om dan voorbij Weesp en Muiden in 't Gooi in de Zuiderzee te geraken, maar zonder zijn naam daar te behouden. De Rijn behield wel zijn oude naam tot Woerden, waar hij vroeger zijn oude loop had, met genoeg water voor de bewoners om tot in Leiden te geraken. Daar verdeelt hij zich in drie armen die uitmonden in het grote Leidse meer, een verschrikkelijk brede waterloop. In de loop van de tijd werd dit meer steeds groter en ook vandaag nog ten koste van het land. In het midden ligt nog een eilandje, dat ongeveer 156 jaar geleden zo groot was dat het bewoond werd door veel huisgezinnen (nu zijn daar nog maar twee huisgezinnen) die met de wagen naar Hillegom naar de kerk reden. Zij werden met een schuit over de sloot gezet (waar men vroeger over een plank liep, nu is het zeer breed).

De armen van de Rijn die naar het meer stromen zijn de Marne, de Zijl en de Does en voorzien aldus de stad Leiden van verschillende waterwegen. In Katwijk, gelegen aan de Rijn en hiervoor vroeger beroemd, is nu de middelste monding verstopt (gedurende korte tijd werd daar weer een opening gemaakt, maar dat werd niet goed bevonden). Ze vertoont nog alleen een oude herinnering. De Rijn kon zijn oude monding niet vinden en zijn oude bedding, waarmee hij het Eiland van de Caninefaten vormde, werd door de duinen overstoven. Hij mondt uit in een groot meer voorbij Rijnsburg, nabij Voorhout.

Daar stond het huis van Plaisancie van de graaf, geheten Voghelensanck, Berckwelt, Aelbrechtsbergh, waar vroeger het Hof van 's Gravenhage was (vooraleer koning Willem van Rome zijn naam eraan gaf). Rondom het Hof hadden veel Raadsheren kastelen en huizen met namen als 't Huys van Beverwijk, Hemerca, Suthdorp, Castricon en Limbe. Deze namen zijn nu bewaard als de namen van dorpen,

aangezien de huizen afgebroken zijn, evenals het Huys van Poelenburg, Poelanen, Velsen, Brederode, daar waar de Rijn nog een poel is en verandert in de Rijnsloot.

Door de grote bouwwerken is het aannemelijk dat de aanvoer over water is geschied over de Rijn, en dat aan deze waterweg het Tribuuthuis van de Koning der Denen lag, waarover Saxo Grammaticus zoveel wonderlijke dingen vertelt. De Rijn had verder zijn koers tot bij de grote poel bij Rinnegom, vanwaar hij door Veronen naar zee stroomde. Hier was in de tijd van keizer Justinianus een grote haven waar in 698 bisschop Wilfridus aankwam evenals Willibrordus, waarover meer bij de beschrijving van Holland.]

De Maas

De Maas ontspringt in het Vogezengebergte bij de grenzen van de streek van Langres, niet ver van de bronnen van twee bekende rivieren, de Seine en de Marne. De Maas stroomt naar het noorden, wordt bevaarbaar vanaf Saint Thibault en loopt verder tot Verdun. Vandaar wendt hij zich naar het noordwesten over Mouzon naar Mézières. Vanaf Mézières keert hij zich weer naar het noorden en bezoekt hij al kronkelend Charlemont, Bouvignes, Dinant en Namen. Daar ontvangt hij het water van de Samber, wordt hij groter en krachtiger en richt hij zich naar het noordoosten, waar hij door Hoei naar de stad Luik en Maastricht loopt, langs Stokkem, Maaseik, Roermond en Venlo. Vandaar buigt hij terug noordwaarts en na drie mijl naar westnoordwest, verder langs Cuijk, Grave, Ravenstein en Megen, en voegt er zich samen met de Waal bij Heerewaarden. Zeer snel scheidt hij zich weer af van de Waal zonder zijn naam te verliezen, zoals eerder werd gezegd. En zo lopen deze waterlopen apart tot Loevestein. Hierdoor maken ze een eilandje: de Bommelerwaard. Ze komen weer samen en passeren Woudrichem en Gorinchem en nemen dan de naam Merwede aan. Met een brede bocht komen ze te Dordrecht, waar zij een eiland maken, genaamd Iselmont.

P 13

Daarna krijgt de Maas zijn eigen naam terug en stroomt hij zeer groot en geweldig in zee. Dit gebeurt zo snel dat hij zijn stroming behoudt en ook zeer ver zoet water meevoert, tot groot profijt van vooral de steur. Deze vindt hierdoor zoet water in zee zoet water, wat hem zo bevalt dat hij ver het land inzwemt. Hij geraakt zo ver dat het water uiteindelijk ondiep wordt en hij daar gevangen wordt.

Dit voordeel hebben veel andere rivieren niet. Wanneer ze zonder geweld in zee uitmonden, slabakt hun stroming plots en wordt hun water zout. Dit is zo bij de Seine in Frankrijk, de Ebro in Spanje, de Theems in Engeland en vele andere zeer brede en grote rivieren. Daarentegen stromen de Po, de Tiber, de Rhône, de Garonne en nog andere waterlopen snel tot diep in zee, zodat zij ook steur aanbrengen zoals de Maas, maar niet in zo een grote hoeveelheid, want ze komen niet zo ver binnen. Sommige monden uit in de Middellandse Zee, die maar een zijtak is van de grote wilde Zee. Het schijnt ook dat de steur van de Maas beter is (door de vereniging van de twee waterlopen ook Rijnse steur genoemd), en ongetwijfeld ook groter dan die in de Middellandse Zee. Hij is zilverkleurig en lichter (van kleur) dan die van ons land. Sommige van dit land wegen meer dan vierhonderd pond. Ik heb op de Vismarkt in Antwerpen een steur gezien die vierhonderd pond woog en meer dan twaalf voet lang was. Een andere morgen heb ik er ongeveer zeventig gezien, waarvan de kleinste vijf voet lang was. Deze steur komt voor in Holland, Zeeland en Friesland vanaf april, gedurende meer dan drie maanden. In deze periode worden er heel veel gevangen en naar andere landen gevoerd, vooral Engeland. Ook wordt veel steur gezouten, hij bewaart goed in zout. Buiten deze periode worden bijna heel het jaar door ook kleintjes gevangen, ze zijn zeer lekker en edel van smaak. Verder komen bijna het hele jaar ook zalm en voorn uit zee, door de Maas. Bovendien is er in het juiste seizoen ook lamprei, elft, kongeraal, harder en talloze andere soorten zeer goede vis, die wij, om kort te zijn, hier niet zullen opnoemen.

Het is opvallend dat bijna alle vissen die in zee gevangen worden mager en slecht zijn. Maar eens in zoet water, worden ze meteen beter en verbeteren ze naarmate de afstand. De zalm is beter in Keulen dan in Dordrecht, en in Mainz beter dan in Keulen. Behalve vele andere soorten goede vis, levert de Maas natuurlijk ook zeer goede voorn, baars en lamprei van beide geslachten: de ene groot en uitstekend, de andere klein en ook zeer goed.

De Schelde

De Schelde vindt haar oorsprong in Picardië, in de streek van Vermandois bij Beaurevoir, niet ver van le Catelet. Uit deze berg ontspringen ook de Somme en de Samber. Vanaf de bron stroomt de Schelde noordwestwaarts naar Kamerijk en dan noordoostwaarts naar Valenciën. Daar wordt ze bevaarbaar. Daarna naar Condé, en bij Saint-Amand komt de rivier Scarpe erbij. Ze stroomt dan verder naar het noorden

door Doornik, Oudenaarde, en daarna Gent. Hier ontvangt zij twee bijrivieren, de Leie en de Lieve, en nog andere. Na Gent keert ze zich naar het noordwesten tot aan Dendermonde, waar de Dender zich erbij voegt, en loopt dan verder naar links naar Rupelmonde, waar de Rupel haar vervoegt.

Groot en moedig komt zij aan haar rechterzijde ter hoogte van de zeer vermaarde stad Antwerpen, alsof zij haar bewondert en eerbied betoont. Uiteindelijk stroomt ze naar het noordwesten, met Brabant aan de rechterzijde en Vlaanderen links. Ze blijft een enkele stroom tot aan het kasteel van Saftingen, gelegen op vier mijl van Antwerpen. Daar splitst ze in twee armen. De ene arm loopt naar het westen. Na twaalf mijl, haar naam is dan veranderd in Honte, mondt zij uit in zee tussen Sluis en het eiland Walcheren. Het andere deel stroomt noordwaarts en ter hoogte van Bergen ontvangt zij het riviertje de Zoom. Dat vormt aan die kant op het vasteland de grens van Zeeland tussen het zandig gebied en de Schelde.

Vanaf daar wordt zij weer in twee armen verdeeld: de ene heet de Vosmeer en stroomt grenzend aan het vasteland voorbij Tholen tot in de Merwede. Volgens de Commentaren van Caesar was dat in zijn tijd de oude loop van de Schelde naar de Maas. De andere arm verdeelt zich in veel vertakkingen en deelt daarmee Zeeland op in eilanden. Maar waar het water het breedst is, worden de eilanden in twee groepen verdeeld, nl. in Oost-Zeeland en West-Zeeland. Tussen deze eilanden stroomt deze arm naar zee en verliest het haar naam tussen Walcheren en Schouwen. Op deze rivier zijn getijden⁶ komende van de zee tot aan Gent, meer dan 30 mijl vanaf de monding langs kronkels en bochten.

P 14

In deze waterloop vindt men, gezien de nabijgelegen monding van de Maas in zee, steur, zalm, voorn, grote lampreien, kongeraal, tarbot, elft, harder en pieterman van veel soorten. Daarnaast vindt men er ook zeer goede bot, tong en barbeel, wonderlijke steurkrab en zeer veel andere soorten lekkere vis die uit de zee komen om voedsel te zoeken en kuit te schieten, wat zeer gunstig is voor de vissen. Na twee of drie maanden in de lente en de zomer worden naast de grote vissen ook een grote hoeveelheid kleine en jonge pasgeboren vissen gevangen. Daarmee kunnen dagelijks veel mensen gevoed worden, zo wonderlijk en ongelooflijk groot is hun aantal.

⁶ Vloed en eb

Ook komen uit de zee zeer kostbare zeehonden en goedsmakende bruinvissen, in sommige talen zeevarken geheten (in het Latijn tursione). Deze twee soorten vissen produceren geen kuit of eieren, maar baren jongen volmaakt naar hun eigen beeltenis. De zeehonden werpen hun jongen op het droge, zogen ze en blijven daar tot ze wat groter zijn. Plinius (*Plin. Lib. 9.*) zegt dat ze binnen de twaalf dagen haar, een gruwelijke stem en heet bloed hebben. Deze stroom voedt ook zonder hulp van de zee talloze soorten vis, waaronder heel goede zoals de snoek, de barbeel (grote, kleine en middelmatige), zeelt, karper van hoge prijs en gewicht (een enkele kan twintig pond wegen) en ook grondel, bot van velerlei soorten en allerhande vis, klein en groot en vele grote en kleine wonderlijke alen. Bovendien zijn er ook grote krabben en steurkrabben van waarde, en op sommige plaatsen oesters (maar die komen uit de zee), waarvan er vroeger veel werden gevangen. Naar het schijnt zijn de oesters 25 à 30 jaar geleden verdwenen door het ijs en de langdurige hevige vorst. Mogelijk komen ze met de tijd terug. Ondertussen behelpen we ons met de oesters die gewoonlijk uit Engeland worden gebracht in alle maanden waarin een 'R' voorkomt. Alles in beschouwing genomen, is de Schelde met behulp van de zee overvloedig rijk aan vis, als enige rivier in Gallia, mogelijk zelfs in het christenrijk. De allereerste of voornaamste die ik vond die over deze rivier schrijft, is Caesar (*Caesar lib. 6. De bello Gallico.*) in zijn *Commentaren*. Hij noemt de Schelde 'Scaldis'. Dat doen ook Tacitus (*Tacit. Ptol. Lib. 2. Cap. 9.*) en Plinius (*Plin. Lib. 4. Cap. 13. & 17.*), maar Ptolemaeus spreekt van 'Tabuda'.

Andere waterlopen

De Ha of Aa heeft zijn bron nabij Théroutanne, loopt naar het noordwesten door de stad Saint-Omer, stroomt verder naar Gravelines en mondt uit in zee, op de plaats waar in het jaar 1558 een veldslag plaatsvond tussen de Fransen en de Bourgondiërs, zoals verder zal besproken worden.

De Eems, in het Latijn 'Amasius', ontspringt in Westfalen nabij het dorp Wiedenbrück en loopt naar het noordwesten door Varendorp, komt langs Münster, voorbij Greven, Rheine en Engelbergen, verder op vier mijl van Lingen. Vandaar gaat hij naar Meppen, Hessope, Haren, Lang, Bersel, Scherpenberg, Rhede, Bachband, Metelin en andere plaatsen tot bij Jemgum⁷, waar graaf Lodewijk van Nassau in 1568 een nederlaag leed. Daar wendt de Eems zich naar het westen en vormt een groot meer. Op de

⁷ Jemmingen

rechteroever ligt de stad Emden. Vandaar stroomt hij met grote geulen en kanalen in de Noordzee.

Nadat we reeds de heerlijke en belangrijke waterlopen van de Nederlanden hebben beschreven, zullen we nog de merkwaardige IJssel bespreken en vervolgens nog enkele andere.

De IJssel vindt zijn oorsprong in Westfalen op de grens van Kleve bij Raesfeld, loopt naar het noorden door Ulft, Werden, Hanolt, Burg, Doetinchem en Keppel. Hij komt zo bij Doesburg, waar de befaamde Drusiaanse gracht waarover we reeds spraken in de IJssel uitkomt. Vanaf de bron tot hier krijgt de rivier de naam Oude IJssel. Vanaf daar, als vernieuwd met zoveel water van de Rijn, spreekt men van Nieuwe IJssel. Met deze naam stroomt hij verder noordwaarts tot Bronkhorst en Zutphen. Dan voegt de Berkel zich bij de IJssel, die verder loopt naar Deventer, Hattem en Kampen. Daar mondt hij uit in een zeer brede baai in een zee, genaamd Zuiderzee, tussen Gelderland, Holland en Friesland, met een breedte van 10 mijl. Hier varen alle schepen die van Amsterdam en andere Hollandse steden naar verschillende gebieden in Europa gaan.

De Moezel ontspringt niet ver van de waterloop Roland in de Vogezes. Vandaar stroomt hij noordwestwaarts midden door het land van Lorraine, passeert eerst Remiremont en verder Chiatte. Bij de stad Toul wendt de Moezel zich naar het noordoosten, loopt hij door Mousson en langs Metz. Na een korte wandeling door de streek van Luxemburg, met bezoek aan Thionville, loopt hij verder naar Serich, Trier, Bernkastel, Trarbach en Coan.

En eindelijk mondt hij wijd en fraai uit in de Rijn bij Koblenz, in het Latijn 'confluentia', vermits daar twee waterlopen samenvloeien. De Moezel is de rivier die zo hoog geprezen wordt en beroemd werd door de beschrijving van de poëet Ausonius. Zijn beschrijving (*Ausonius Eidylio 9 de Mosella*) is echt het lezen waard, aangezien hij zegt dat de Moezel niet minder verdient dan voor zijn volmaaktheid geprezen te worden door Homeros en Vergilius.

Voorwaar, boven het groot genoeg dat ik heb om alle gaven die de natuur deze rivier verleent langs zijn lange en bochtige loop, door zo een mooi en vruchtbaar land, met zoveel grote en machtige steden, met zo een grote hoeveelheid uitstekende vissen, steurkrabben en kreeften die daar gevangen worden, bemerk ik dat Ausonius uitgebreid vertelt over de weelderige en talrijke wijngaarden.

Het prachtige zicht van dergelijke fraaie heuvels en begroeide bergjes bij deze rivier verblijdt de toeschouwer. Men moet weten dat in de tijd van keizer Valentinianus⁸, reeds 1200 jaar geleden, in deze streek zeer veel wijngaarden groeiden, en zelfs lang daarvoor, wat opmerkelijk is en niet te vergeten.

In de tijd van keizer Nero wilde een Romein Lucius Vetus (zoals Cornelius Tacitus getuigt in zijn *Historie, Tacit. Lib. 13. Annal.*) een kanaal graven met een lengte van tien mijl om de Moezel te verbinden met de rivier de Saône, mogelijk naar het voorbeeld van de Drusiaanse gracht. Deze vaarweg zou moeilijkheden en ongevallen die over land geschieden voorkomen. Hierlangs zou het Romeinse leger kunnen varen van de Middellandse Zee naar de Rhône (zo bewijst de landkaart duidelijk), van daar naar de Saône, door het kanaal naar de Moezel, verder naar de Rijn en uiteindelijk tot de Noordzee. Maar Aelius Gracilis was jaloers op dit prachtige plan. Zoals de pest van jaloersheid veel goede zaken verhindert, heeft hij dit plan door zijn bemoeienissen tegengehouden.

De Leie (in het Frans Lys), ontspringt in de streek van Artesië nabij Lisbourg, dat vandaar haar naam kreeg, niet ver van Terwaan, en loopt door Aire-aan-de-Leie, naar Armentières, Wervik en Menen, verder dwars door Kortrijk. Na Deinze vervoegt hij de Schelde in Gent. Ondertussen voedt de rivier allerhande goede vissen

De Samber, door Caesar 'Sabis' geheten (*Caesar lib. 1. De bello Gallico*), heeft zijn bron in de streek van Henegouwen bij Le Nouvion-en Thiérache. Na een bocht stroomt hij naar het noorden naar Landrecies, verder naar Sassegnies en Berlaimont, langs Merbes en Chaselle. In Namen stroomt de Samber met uitstekende vis in de Maas.

De Dijle ontspringt in Brabant nabij het dorp Tilly en stroomt noordwaarts naar Waver. Vandaar is het drie mijl naar Leuven. En nog drie mijl verder ontvangt hij het water van de Demer, buigt westwaarts en vloeit verdeeld over verschillende armen door Mechelen. Een goede mijl van daar komt de Nete erbij. Die komt van Lier, door Duffel en Walem. Uiteindelijk gaat de Dijle in het bekende dorp Rumst samen met de Nete over in de Rupel. Misschien gebeurt deze naamsverandering omwille van de voortreffelijkheid en oudheid van deze plaats. De Rupel, breed en diep, stroomt

⁸ de tijd van Ausonius

L. Guicciardini, *Beschrijving van de Nederlanden*, Nederlandstalige uitgave, 1612
De voornaamste waterlopen p. 10-16

slechts twee mijl verder tot Rupelmonde, die haar naam kreeg door de monding van Rupel in de Schelde (hierover verder meer).

De Zenne schijnt haar naam gekregen te hebben van de Engelse stam de Senones, toen zij hierlangs kwamen om Frankrijk te teisteren. Deze rivier heeft haar bron ten zuiden van Soignies in Henegouwen en buigt naar het noorden naar Halle, stroomt verder door Brussel, en twee mijl verder voorbij Vilvoorde. De Zenne loopt verder naar het noorden, laat Mechelen aan zijn rechter kant liggen en mondt dan uit in de Dijle.

De Dieze ontspringt in de kleine plaats Peer, in de streek van Luik, en stroomt noordwaarts naar Eindhoven, 's Hertogenbosch en nog een mijl verder in de Maas.

De Demer vindt zijn oorsprong nabij Tongeren, in voornoemde streek van Luik, stroomt naar het westen door Bilzen en drie mijl verder door Hasselt. Nog vier mijl verder loopt de Demer langs Diest, Zichem en voorbij Aarschot in de Dijle.

De Nete heeft haar bron bij het dorp Retie, stroomt zuidwestwaarts door Herentals en vervolgens door de Heerlijkheid Grobbendonk, ontvangt daar de Aa en loopt verder door Lier, Duffel en Walem. In Rumst komt hij samen met de Dijle en heet vanaf daar de Rupel, zoals eerder reeds vermeld.

De Roer, volgens Trithemius in het Latijn 'Rora', komt van Rorick, de zoon van koning Clovis van Frankrijk die bij een ongeval in de rivier is verdronken (*Trithemius Anaalib. De origine Regum Galliae.*). De bron ligt nabij Bullingen in het land van Gulik. De rivier stroomt noordwest door Düren, verder door het land van Gulik en mondt bij Roermond uit in de Maas, wat de naam van de stad verklaart.

De Berkel ontstaat in Westfalen nabij Coesfeld, passeert langs Stadtlohn, Vreden, Lochem en mondt bij Zutphen uit in de IJssel.

De Niers begint nabij het dorp Sint-Anthonis, in het land van Gulik, stroomt noordwaarts, blijft ten westen van Wachtendonk en loopt verder door Geldern en Goch. Een weinig voorbij Gennep mondt hij uit in de Maas.

P 16

De Vidre, in het Vlaams Vecht (of Zwarte Water) heeft volgens de beschrijving van Trithemius deze naam gekregen van Vechtan, die ten tijde van de Frankische koning L. Guicciardini, *Beschrijving van de Nederlanden*, Nederlandstalige uitgave, 1612 De voornaamste waterlopen p. 10-16

Odemar per ongeluk in deze rivier is verdrongen. Deze Vecht werd zeer geacht door de koning, was een druïde, profeet en waardig priester en zeer beroemd voor zijn geleerdheid en kennis van talen. De Overijsselse Vecht ontspringt in Westfalen, doorstroomt het graafschap Bentheim en loopt verder door Hardenberg, Ommen en Hasselt. In Genemuiden mondt hij uit in de baai van de Zuiderzee.

De Scarpe heeft twee bronnen in de streek van Artesië. De voornaamste ligt in Mont-Saint-Éloi, de andere niet ver daarvan. Het water uit deze twee bronnen vloeit samen en stroomt als één rivier door Arras, verder noordoostwaarts door Douai, daarna langs Lallaing, Marchiennes, Hasnon en mondt uit in de Schelde voorbij Mortagne.

De Dender, in het Latijn 'Tenera', ontspringt in Henegouwen nabij Condé, stroomt naar het noordwesten en passeert langs Ath, Lessen, Geraardsbergen, Ninove en Aalst. In Dendermonde mondt hij uit in de Schelde, zoals de naam het zegt.

De Haine, hoewel een klein riviertje, heeft de naam gekregen van heel Henegouwen, zoals verzekerd wordt. De naam van het dorp waar hij ontspringt is Hainuire. Deze naam komt van de Hunnen, die daar een legerplaats hadden. De Haine loopt naar het westen en mondt uit in de Schelde nabij Condé.

De Chiers ontspringt in Lorraine nabij Loignon, stroomt door de streek van Luxemburg, voorbij Marville, Montmédy, het Kasteel van Chaventey, Ferté-sur-Chiers en mondt uit in de Maas, een mijl voorbij Ivoy⁹.

Dit zijn de voornaamste rivieren die de gewesten van Nederland doorstromen. Samen met riviertjes, kleine watertjes en beken (die hier om kort te zijn niet beschreven zijn), leveren zij veel vis en schoonheid en brengen zij kracht en zekerheid aan de bevolking. Daarenboven zijn ze ook zeer gerieflijk om koopwaar en voedsel te vervoeren van de ene plaats naar de andere, welk voordeel boven alle andere te prijzen is. Met al deze waterlopen hebben de bewoners met diepe grachten en kanalen al het water van het vlakke land met grote vaardigheid geleid en gebracht naar de plaatsen waar het nodig is. Zo zijn er zeer mooie vaarten en kanalen die met mensenhanden zijn gemaakt in Brussel, Gent, Brugge en Middelburg. Ze zijn zeer gerieflijk en bevaarbaar, zodat men tot deze plaatsen gemakkelijk met grote barken of schuiten kan varen en allerlei goederen vervoeren.

⁹ Carignan

L. Guicciardini, *Beschrijving van de Nederlanden*, Nederlandstalige uitgave, 1612
De voornaamste waterlopen p. 10-16

Dit land heeft buiten de bergachtige gebieden weinig bronnen. Maar er zijn meren, poelen, staande waters en moerassen genoeg, welke het land versterken en grote hoeveelheden vis van allerlei soorten leveren.